

POSITIONSPAPPER OM EU-OMFATTANDE OBLIGATORISK LAGSTIFTNING OM TILLBÖRLIG AKTSAMHET (DUE DILIGENCE) GÄLLANDE MILJÖ OCH MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER

Idag är många företag en del av den globala marknaden och verksamma i ett flertal olika länder, inklusive länder där människorättskränkningar och miljöförstöring är vanligt förekommande. Företagen har ofta komplexa värdekedjor med många led av leverantörer och affärsrelationer, investerare och andra kommersiella aktörer. Företagen kan spela en viktig roll när det gäller att styra utvecklingen i önskad riktning, om de agerar ansvarsfullt. Det är emellertid inte ovanligt med negativa effekter gällande mänskliga rättigheter och miljö kopplade till företagsverksamhet eller deras leverantörsled: barnarbete, dåliga arbetsförhållanden, brott mot fackliga rättigheter, tvångsflyttningar, hot mot urfolk, vattenföroreningar och skogsskövling.

COVID-19 pandemin har förvärrat situationen för många arbetstagare i världen genom hårda nedstängningar och försvunna arbetstillfällen. Miljontals människor har tvingats in i arbetslöshet och ökad fattigdom. De miljontals människor som arbetar inom produktionen i de globala värdekedjorna är särskilt utsatta, vilka ofta är kvinnor och migrantarbetare. När det kommer till företagen har somliga gjort stora ansträngningar för att stödja sina anställda och lokalsamhällen under hela pandemin, medan andra kritiseras för att ha exploaterat arbetstagare.

Världsledare, inklusive den svenska regeringen, har lovat att "återuppbygga bättre" för framtida generationer, med innebörden av en rättvisare, grönare och mer motståndskraftig global ekonomi. Vi har nu möjlighet att ta ett viktigt steg mot ett nytt ekonomiskt system som fungerar för alla.

Frivilliga riktlinjer är inte tillräckligt

FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter, samt OECD:s riktlinjer för multinationella företag är de huvudsakliga internationella riktlinjerna gällande företag och mänskliga rättigheter. Ingen av dessa riktlinjer är emellertid obligatoriska för företag, och de är inte heller juridiskt bindande. Även om många företag gör stora ansträngningar, är det fortfarande alltför många som inte uppfyller sitt ansvar att

respektera mänskliga rättigheter och miljön. Det är tydligt att frivilliga riktlinjer inte är tillräckliga för att förebygga negativ påverkan på mänskliga rättigheter eller miljöskador i samband med företagsverksamhet.

Under 2020 genomfördes en analys av 1 000 europeiska företags hållbarhetsrapporter. Den visar att bara 20 procent av företagen rapporterar om de åtgärder de vidtar för att dels se till att mänskliga rättigheter respekteras, dels för att bedöma risker för negativa effekter på mänskliga rättigheter i sin värdekedja. Ändå uppger över 80 procent av företagen att de har en policy för mänskliga rättigheter.

Det här undergräver inte bara respekten för mänskliga rättigheter, utan bestraffar även ansvarsfulla företag som investerar i att aktivt ta sitt ansvar. Även om frivilliga åtgärder kan tyda på ett företags åtagande att respektera mänskliga rättigheter, är de ingen garanti varken för ansvarsutkrävande eller att de som drabbats får tillgång till gottgörelse. Det är alltså nödvändigt att tillhandahålla ytterligare skydd.

I nuläget sker förändringarna alltför långsamt. Effektiva lagkrav behövs akut för att förebygga negativ påverkan på mänskliga rättigheter och miljöskador relaterade till företagsverksamhet. Lagkrav är nödvändiga för att ställa företagen till svars om de orsakar eller bidrar till negativa effekter.

EU kommer att föreslå nya regler för företag

Den Europeiska kommissionen har offentliggjort att den kommer att lägga fram ett lagstiftningsförslag under 2021 om tillbörlig aktsamhet (due diligence) för företag när det gäller mänskliga rättigheter och miljö. I mars 2021 antog Europaparlamentet en resolution om tillbörlig aktsamhet för företag och företagens ansvarsskyldighet. Tillbörlig aktsamhet är en process för att identifiera, förebygga och mildra negativa effekter på mänskliga rättigheter och miljön.

Våra rekommendationer gällande den kommande lagstiftningen om tillbörlig aktsamhet

1. Lagstiftningens syfte och mål

Syftet med en lagstiftning som omfattar hela EU bör vara att förebygga och mildra negativa effekter på mänskliga rättigheter och miljö i företagens egen verksamhet och hela deras värdekedjor. Lagstiftningen ska också se till att företagen kan ställas till svars för negativa effekter på mänskliga rättigheter som de orsakar eller bidrar till och att alla som påverkas av negativa effekter ska kunna utöva sin rätt att få gottgörelse.

En lagstiftning med krav på tillbörlig aktsamhet på EU-nivå kommer att ge företagen förutsägbarhet samt garantera lika villkor för alla företag.

I dagsläget måste de företag som anstränger sig för att respektera mänskliga rättigheter och miljön konkurrera på ojämlika villkor med företag som inte tar samma hänsyn. Många företag och investerare har uttryckt sitt stöd för införande av lagstiftning för tillbörlig aktsamhet på EU-nivå. Lagen ska bygga på FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter samt OECD:s riktlinjer för multinationella företag.

2. Lagens innehåll

För att säkerställa att lagen blir effektiv måste följande delar inkluderas.

Lagen bör:

Omfatta:

- Omfatta alla mänskliga rättigheter samt miljöpåverkan.
- Ha ett brett angreppssätt till tillbörlig aktsamhet när det gäller mänskliga rättigheter och miljö, baserat på internationellt erkända mänskliga rättigheter, inklusive sådana som specifikt tar hänsyn till särskilt utsatta grupper som riskerar att påverkas av företag, såsom ursprungsbefolkningar, migrantarbetare, kvinnor och barn. Regelverket måste inkludera ett jämställdhetsperspektiv.
- Gälla samtliga företag, inte baserat på deras storlek eller bransch, utan deras faktiska risk och effekt på mänskliga rättigheter. Både små och stora företag kan vara en del av samma värdekedja och fokus måste ligga på att identifiera och mildra riskerna i hela värdekedjan. Små och medelstora företag motsvarar 99 procent av alla företag i EU och svarar för mer än hälften av Europas BNP. Trösklar som undantar små och medelstora företag från EU-lagstiftningen skulle utesluta många företag vars verksamhet skulle kunna ha betydande negativa effekter på mänskliga rättigheter. Små och medelstora företag bör få stöd till kapacitetsuppbyggnad för att införa processer för tillbörlig aktsamhet. Dessutom bör de medel genom vilka små och medelstora företag förväntas uppfylla sina skyldigheter att respektera mänskliga rättigheter stå i proportion till deras storlek och påverkan.
- Gälla alla sektorer, både offentliga och privata företag, inklusive finansiella aktörer, samt alla produkter och tjänster.
- Gälla företag hemmahörande eller med säte i EU, liksom företag från tredje land som är verksamma eller erbjuder produkter eller tjänster inom EU:s inre marknad. Att inkludera företag från tredje land som är verksamma eller erbjuder produkter eller tjänster inom EU:s inre marknad är nödvändigt för att garantera lika villkor bland företag och inte försätta europeiska företag i ett ofördelaktigt läge.
- Omfatta hela värdekedjan. Det räcker till exempel inte att begränsa skyldigheten till endast det första ledet. De allvarligaste överträdelserna sker ofta högre upp i värdekedjan. Om det är nödvändigt att prioritera åtgärder för att ta itu med faktiska och potentiella negativa effekter på mänskliga

rättigheter, ska företagen först försöka förebygga och mildra de som är mest allvarliga eller där fördröjd respons skulle orsaka oåterkalleliga skador.

Skyldigheter gällande tillbörlig aktsamhet:

- Inkludera obligatorisk skyldighet för företag att genomföra tillbörlig aktsamhet för att förebygga och hantera risker och negativa effekter gällande mänskliga rättigheter och miljö. Denna skyldighet måste relatera till företagets egna verksamheter, hela deras värdekedjor samt inom deras affärsrelationer. Detta innebär verksamhet som bedrivs av själva moderbolaget, företag som det kontrollerar direkt eller indirekt (dotterbolag osv.), underleverantörer och leverantörer, kunder och andra affärsrelationer i hela värdekedjan.
- Tillbörlig aktsamhet ska bestå av en pågående process som företag genomför för att identifiera, avbryta, förebygga, mildra, övervaka, rapportera, utreda, hantera och åtgärda risker och negativa effekter på mänskliga rättigheter och miljö.
- Inkludera en meningsfull dialog och samråd med olika intressenter och aktörer. Fackföreningar och andra rättighetshavare, som ursprungsbefolkningar, migrantarbetare och informella arbetstagare, barn och andra utsatta grupper, bör inkluderas. Arbetstagare och samhällen som kan ha svårt att delta i andra processer, bör inkluderas genom riktad dialog.
- Integrera ett jämställdhetsperspektiv och kräva att företagen iakttar tillbörlig aktsamhet som tar hänsyn till jämställdhetsperspektivet, uppmärksammar flera olika eller grova typer av diskriminering och identifierar överlappande sårbarhet.
- Lagstiftningen måste omfatta företags inblandning i överträdelser av mänskliga rättigheter och allvarliga brott mot internationell rätt, samt deras roll i konflikter. Detta i linje med åtagandena i internationell humanitär rätt och EU:s riktlinjer om främjande av efterlevnad av internationell humanitär rätt, som omfattar icke-statliga aktörer som företag.

Ansvar:

- Inkludera straffrättsligt och civilrättsligt ansvar med straffrättsliga, civilrättsliga och administrativa påföljder. Företag måste vara ansvariga för den skada de genom handlingar eller underlåtelser har orsakat eller bidragit till i sin direkta verksamhet eller genom verksamhet i deras globala värdekedjor. Företagen ska också vara ansvariga om de inte har iakttagit tillbörlig aktsamhet.
- Civilrättsligt ansvar för skada i ett företags värdekedja kommer endast att gälla om det finns en koppling mellan skadan och företagets handlingar eller underlåtenheter, och om företaget inte kan bevisa att de har handlat med tillbörlig omsorg, dvs. om det inte vidtagit alla rimliga åtgärder som skulle ha kunnat förebygga skadan. Ansvaret bestäms i enlighet med den nivå av kontroll eller inflytande som företaget har över den relevanta länken i värdekedjan, och de medel företaget haft för att iaktta sin tillbörliga aktsamhet, eftersom en koppling mellan företagets underlåtelse och skadan skulle behövas.

Gottgörelse:

- Garantera gottgörelse för de som drabbats inom och utanför EU när företag har orsakat eller bidragit till skada genom sina handlingar eller underlåtenhet.
- Låta de drabbade framföra klagomål och föra talan mot alla företag, inklusive moderbolag, om företaget misslyckats med att förebygga negativa effekter på mänskliga rättigheter och miljö på grund av otillräcklig tillbörlig aktsamhet.
- Se till att systemet tar hänsyn till utmaningar för företagsrelaterade tvister som gäller mänskliga rättigheter och att det innehåller möjligheter att vidta åtgärder för att överbrygga ytterligare hinder som drabbade möter. Lagen måste möjliggöra grupptalan. Det får inte finnas några rättsliga hinder som hindrar offer från att få gottgörelse. De drabbade måste få tillgång till domstolar i sitt eget land och i det land där moderbolaget och/eller det ansvariga bolaget har sin hemvist eller är verksamt.
- Gottgörelse kan vara ekonomisk eller icke-ekonomisk. Företag bör säkerställa att gottgörelse är effektiv och se till att det finns ett samförstånd med rättighetshavarna när det gäller dess utformning och hur den ska tillhandahållas.
- Garantera en rättvis fördelning av bevisbördan, vilken ska gå över till företagen när klaganden har tillhandahållit relevant bevisning för att stödja sitt anspråk.
- Garantera tillräckligt med tid för de drabbades klagan, särskilt med tanke på att effekterna av miljöpåverkan kan upptäckas långt efter att de inträffat.

Tillämpning och tillsyn:

- EU:s medlemsstater måste inrätta robusta implementeringsmekanismer, med effektiva påföljder. Dessa ska omfatta straffrättsliga, civilrättsliga och administrativa påföljder för att garantera efterlevnad av företagets skyldigheter, samt tillgång till rättsmedel, inklusive domstolsprövning, för de som drabbats. Administrativa och rättsliga myndigheter måste ha behörighet och mandat att undersöka potentiella överträdelser av lagen och ålägga lämpliga påföljder.
- Innehålla krav på företagen om transparens samt rapporteringsskyldigheter.

Afrikagrupperna

Amnesty International Sverige

Diakonia

Fair Action

ForumCiv

Naturskyddsföreningen

Oxfam Sverige

Swedwatch

UNICEF Sverige

Union to Union

We Effect

Samordnat av Concord Sverige